

O LECER E A LINGUA ORAL: UNHA PROPOSTA CREATIVA PARA A EDUCACIÓN SECUNDARIA OBRIGATORIA

Florentina Peliquín Pérez
Celestino Pérez Recarey
Mercedes Rodeiro Barros

CEFOCOP de Santiago de Compostela | CEFOCOP da Coruña | CEFOCOP de Ferrol

1. INTRODUCCIÓN

Este traballo fai referencia a unha proposta didáctica que as autoras e autor deseñamos para alumnos e alumnas da Educación Secundaria Obrigatoria; nel abórdase un tema específico da área de Lingua Galega como é o tratamento da **lingua oral**. Pero así mesmo pretendemos traballar con el contidos do tema transversal a **educación para o lecer**. Máis ben partimos do tema transversal como eixe aglutinador e en función del desenvolvemos contidos da área de Lingua Galega.

Polo que se refire á **lingua oral** consideramos que o seu uso, dentro e fóra da aula, é un obxectivo determinante para avanzar de cara á normalización lingüística, isto é, converte-la lingua no vehículo normal de comunicación da nosa comunidade.

Unha lingua que non serve para expresar tódolos nosos sentimentos, tódalas nosas vivencias, non é lingua de ser considerada coma o idioma propio dunha sociedade.

Nós, como educadores, debemos intentar conseguir que os nosos alumnos sexan capaces de comprender e producir mensaxes non só na escrita senón, e fundamentalmente, na lingua oral.

A escola fronte a un método unicamente transmisor debe desenvolver metodoloxías que favorezan os intercambios comunicativos dos estudantes tanto nos ámbitos formais como nos informais.

Agora que o noso idioma é ensinado nas nosas aulas estase a producir un fenómeno contrario a épocas anteriores. Os nosos alumnos escriben un galego normativo aceptable pero son incapaces de expresarse con fluidez oralmente. Ó final do ensino obrigatorio o alumnado debería ter adquirida unha boa competencia comunicativa tanto na oral como na escrita.

Os rapaces e rapazas castelanfalantes da Educación Secundaria Obrigatoria que cursaron centos de horas de galego e que, a pesar de coñeceren as regras de ortografía desa lingua non son capaces de expresarse oralmente dunha forma digna, foron vítimas dun ensino ineficaz e gramaticalista, que sacrificou a utilidade e necesidade da comunicación oral e cotiá e substituíu a práctica expresiva da aula pola memorización (Cassany *et alii* 1994: 110).

O Deseño Curricular Base da Educación Secundaria Obrigatoria di que a finalidade básica da área de lingua e literatura nesta etapa é o desenvolvemento da competencia comunicativa. Isto implica que non só se atenderá o código –a lingua como sistema de signos–, senón tamén, e de modo moi especial, os outros elementos que interveñen na situación de enunciación. Non é suficiente con coidar, de acordo coa norma, a corrección lingüística; haberá que fomentar, ademais, a educación das diversas mensaxes, o asunto tratado, os interlocutores, e, en xeral, as peculiaridades da situación comunicativa.

Destá formulación esencialmente comunicativa e pragmática, derivarase unha redistribución da importancia asignada ós diversos compoñentes da materia. Revisarase, así, a tradicional hexemonía do escrito sobre o oral, do literario sobre o non literario, do gramatical sobre o uso efectivo da lingua, a actividade receptiva sobre a actividade productiva. E non se deben fomentar alumnos que estean na situación que dicía Castela: “escribían nunha lingua que non falaban e falaban nunha lingua que non escribían”.

Segundo un estudio da Real Academia Galega (Fernández / Rodríguez 1994: 187-188) onde se fai referencia ós ámbitos da adquisición do galego e do castelán, chégase ás seguintes conclusións:

(...) “tendo en conta a totalidade de castelanfalantes iniciais, o medio máis importante para a adquisición do galego na actualidade é a familia. Estase dando, sen embargo, un proceso de desgaleguización que consiste na perda gradual desta lingua no ámbito familiar e que adquire maior ou menor transcendencia cando se introducen factores de variación como a idade, a clase social, o hábitat de nacemento e, dentro dos individuos de 16 a 25 anos, os estudos (...). O sistema escolar convértese na canle alternativa de transmisión do galego para este sector da poboación, pero dentro destes aprécianse, obviamente, diferencias segundo o nivel de estudos dos mesmos, de xeito que os suxeitos con estudos secundarios e universitarios o aprenden na escola en maior medida cós que só teñen estudos primarios, grupo para o que aumenta a importancia doutros medios”.

Conscientes da importancia que ten a escola como un elemento multiplicador do emprego do galego, non só no ámbito escolar, senón tamén fóra del, elaboramos este material ó nivel da Educación Secundaria Obrigatoria e procuramos que as actividades estivesen estreitamente relacionadas coa realidade afectiva e social dos alumnos e alumnas. De aí a escolla do tema transversal **a educación para o lecer**, que sirva de motivación, de reflexión e de toma de posicionamento ante unha sociedade de consumo e máis concretamente sobre o seu tempo de ocio.

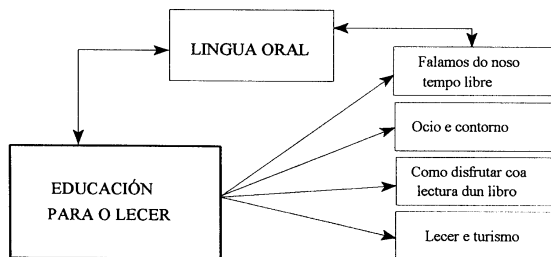
2. ¿COMO ESTÁ ORGANIZADO ESTE MATERIAL?

Os obxectivos terminais que nos propuxemos á hora de elaboralo foron:

- Ofrecer contidos da vida cotiá dos alumnos e alumnas que favorezan o emprego da comunicación oral en galego.
- Pescudar cales son os hábitos do alumnado sobre ese tema transversal.
- Propoñer outras alternativas para o seu tempo de lecer que contribúan a desenvolver estratexias para un enfrontamento crítico á sociedade de consumo.
- Favorecer que xeneralicen o uso do galego no tempo de ocio e lecer.

Para iso dividímolos en catro grandes bloques:

- * Un primeiro bloque que titulamos “**falamos do noso tempo libre**” no que pretendemos establecer un primeiro contacto cos alumnos e alumnas para coñecer que é o que fan no seu tempo de lecer e tamén o que lles gustaría facer.
- * Un segundo bloque que vai dedicado ó “**ocio e contorno**” onde se cuestionan un conxunto de actividades que hoxe en día realizan os nosos alumnos e alumnas, á vez que se buscan alternativas que favorezan a súa socialización.
- * O terceiro bloque está orientado ó aproveitamento do ocio coa “**lectura dun libro**” coa pretensión de fomentar o gusto pola lectura.
- * Por último, o cuarto bloque centra o seu traballo no “**lecer e turismo**” pensando, non tanto no turismo en si mesmo, senón nas consecuencias que o turismo ten para o medio ambiente, buscando alternativas para realizar un turismo consciente e responsable.

3. OBXECTIVOS DA ÁREA DE LINGUA E LITERATURA GALEGA QUE SE TRABALLAN

- Valorar e estimar a lingua propia de Galicia, facendo uso dela con normalidade en tódalas situacións de comunicación.
- Adquirir dominio da expresión mediante unha elocución fácil e áxil, entoación adecuada, inflexión de voz e xestos idóneos que eviten a monotónia da mensaxe.
- Organizar coherentemente o contido dunha comunicación oral ou escrita a través da exposición de ideas, opinións e conceptos subxectivos cunha orde lóxica.

- Perfecciona-las técnicas das diferentes formas de comunicación oral e escrita (diálogo, debates, coloquio, narración, descripción, recitación, dramatización...) con referencia ás formalidades que esixen e á organización do contido e da expresión.
- Expresarse e facerse comprender polos demais, xustifica-las opinións e progresar cara ó intercambio fructífero destas.
- Falar con liberdade e seguridade sen temor á crítica e vencendo a timidez.
- Desenvolver actitudes positivas cara á formulación de problemas en grupo e busca en común de solucións.
- Escoitar con atención e respecto ós demais sen interromper, distraer ou intentar acapara-la conversa.
- Deslinda-las ideas fundamentais das secundarias e dos detalles insignificantes e diferencia-las opinións obxectivas das subxectivas.
- Resumir, sintetizar e concluír textos orais e escritos.
- Usa-los distintos medios de comunicación como fonte de información, formación e diversión.
- Desenvolver unha actitude crítica ante as mensaxes dos medios de comunicación analizando os recursos empregados para influír no público, así como aqueles que comportan algún tipo de discriminación.
- Fomenta-lo gusto pola lectura e creatividade.
- Recoñece-los propios hábitos consumistas.
- Usar distintos procedementos que faciliten a obtención e memorización de informacións, a planificación e a adquisición de novas técnicas de traballo.

4. CONTIDOS

Traballamos distintos contidos dos seguintes bloques temáticos do Deseño Curricular Base (DCB) de Lingua e Literatura Galega de Ensinanza Secundaria Obrigatoria (ESO); a saber:

- Lingua e sociedade
- Lingua oral
- Lingua escrita
- Lingua literaria.

5. ORIENTACIÓNS METODOLÓXICAS

Para o desenvolvemento de cada unha das partes deste material pretendemos que se siga unha metodoloxía activa e participativa para que os contidos, especialmente os actitudi-

nais, sexan aceptados, asumidos e interiorizados polos alumnos e alumnas, de xeito que saiban e poidan transferilos a outras situacións dentro e fóra da escola.

Ó longo da súa aplicación debemos ter sempre presente o que se sinala na Lei de Normalización Lingüística e nos diversos textos que a desenvolven, isto é que *os alumnos ó remate do ensino obrigatorio deberán coñece-lo galego, nos seus niveis orais e escrito, en igualdade co castelán*. Endentemos que este obxectivo debe merecer toda a nosa atención tanto nas clases de lingua como nas clases onde o galego sexa a lingua vehicular, cobrando especial importancia no caso da lingua oral. Todos somos conscientes que, polo de agora, o obxectivo antes citado está lonxe da realidade, pois os nosos alumnos e alumnas, especialmente os/as castelanfalantes, aínda teñen serias dificultades de expresión e pouca fluidez nas súas manifestacións orais. De aí o interese polo tratamento da lingua oral, que estará presente ó longo de todo o material curricular.

Para traballar este aspecto lingüístico é preciso proporcionarlle ó alumnado algo en que apoiarse e que lle dea sentido ó que está aprendendo. Por iso se escolleu un tema próximo ós seus intereses e que, ó mesmo tempo, tanto preocupa á sociedade en xeral: a educación para o lecer.

A través das **actividades de exploración inicial** e de **motivación** preténdese que os alumnos e alumnas, ben en grupo ou individualmente, traballen os procedementos necesarios para ir construíndo as súas propias aprendizaxes e as integren significativamente na súa estrutura cognitiva, afectiva e de relación social. A partir desta situación o profesor ou profesora debe actuar como un orientador, un guía e un facilitador da aprendizaxe dos alumnos e alumnas.

Pretendemos que as clases se desenvolvan nunha dinámica na que os alumnos e alumnas interaccionen entre si e co profesor ou profesora, coidando o clima afectivo da aula para así favorece-la comunicación e a expresión oral. Deste xeito tentaremos conseguir que os/as alumnos/as **falen** e que **falen en lingua galega** coa finalidade de dar pequenos pasos pero firmes de cara á normalización da nosa lingua.

6. ORIENTACIÓNS PARA A AVALIACIÓN

Concibindo a avaliación como un proceso de descrición e interpretación dos fenómenos que teñen lugar en cada momento do proceso educativo, fai falta establece-los mecanismos que nos proporcionen a información posible sobre tódolos elementos que interveñen.

Partimos da premisa de que esta información non pode ser recollida exclusivamente en momentos illados do proceso de ensino-aprendizaxe e, polo tanto, é preciso organizar un sistema de seguimento que nos permita rexistra-las incidencias significativas, con miras ó axuste da acción educativa.

Os aspectos a avaliar son moi variados e inclúen as ideas previas do alumnado, a adecuación da información presentada, os recursos materiais, os contidos, etc. e, polo

tanto, as técnicas e os instrumentos utilizados deberán permitir a interpretación do que acontece na aula dende os distintos ángulos.

Por iso empregaremos un variado abano de instrumentos, dende cuestionarios de diagnóstico inicial, guías ou escalas de observación, cadernos de traballo, diario de clase, etc.

É fundamental nun primeiro momento, coñece-la situación de partida dos distintos alumnos e alumnas, xa que o avance na consecución dos obxectivos previstos, así como a idoneidade dos contidos e actividades, teñen como referencia inmediata esta situación inicial do alumnado.

Ó longo do proceso de aprendizaxe falta recoller toda a información que nos achegue a actividade dos alumnos e alumnas nos debates, traballos individuais ou de grupo, os seus comentarios e o fundamento dos mesmos, así como a forma de expresarse, a capacidade de iniciativa, o interese que mostran, a evolución na maneira de traballar, etc.

Todo isto podería provoca-la recondución do material sobre a marcha, dando a opción a que os alumnos e alumnas con diversas apetencias ou dificultades sigan camiños diferentes dentro da liña xeral de traballo.

Toda a información recollida leva consigo unha serie de accións encamiñadas a solucionar os conflitos detectados, a modificar –se procede– as estruturas organizativas ou funcionais, a reorientar-lo traballo, etc., evitando sempre a súa utilización para clasificar-los alumnos e alumnas.

En definitiva, cremos que debe existir unha avaliación que nos permita:

- Valorar se as secuencias de aprendizaxe estiveron ben elaboradas
- Revisar se a selección e organización de contidos foi axeitada
- Realizar-los cambios necesarios en relación ás análises anteriores
- Situación a cada alumno e alumna respecto á súa propia evolución e en relación ó grupo que pertence.

¿Como e cando avaliar?

En cada unha das catro partes en que se dividiu o material planificáronse actividades e instrumentos para realizar unha avaliación inicial, unha avaliación do proceso e unha avaliación final.

O obxectivo da avaliación inicial é coñece-los conceptos que teñen os nosos alumnos e alumnas sobre o novo contido e, a partir das súas respostas, poder organizar e planificar-lo tema.

A avaliación formativa realizarase dentro do desenvolvemento do material e vains servir para comprobar se a selección de contidos e a organización das secuencias de traballo son as axeitadas. A análise destes datos e a interacción cos alumnos e alumnas, mostrarannos o progreso individual dentro de cada tema.

A avaliación final do material levarase a cabo unha vez realizadas as actividades propostas en cada unha das partes da mesma. Se o noso obxectivo era que, ademais duns conceptos, os nosos alumnos e alumnas aprendesen uns procedementos, unhas ac-

titudes, uns valores e unhas normas, promoveremos preguntas abertas nas que as respostas nos dean información sobre todo tipo de contidos.

Liñas de avaliación

A avaliación do material realizarase de modo conxunto entre profesores/as e alumnos/as tendo en conta:

- a observación dos procesos: obxectivos cumpridos
- a motivación do alumnado ante as tarefas educativas
- a actividade mantida durante o proceso de aprendizaxe
- o traballo realizado
- as achegas dos grupos dende o grupo
- a avaliación do equipo de compañeiros e compañeiras
- a autoavaliación do alumnado
- a aplicación das diversas técnicas de entrevista
- a actitude do profesor ante o traballo realizado
- a valoración das actividades:
 - problemas xurdidos
 - formulación de hipóteses
 - técnicas de traballo utilizadas
 - suxestións e contribucións.
 - conclusións.

Agora, faremos unha aproximación a cada unha das partes deste traballo.

7. DESENVOLVEMENTO DO MATERIAL

7.1. Falamos do noso tempo libre

Iniciamos esta proposta didáctica cunha primeira parte que leva por título “**Falamos do noso tempo libre**” na que pretendemos establecer unha toma de contacto entre o alumnado da clase e aproveitar para falar na aula das súas vivencias, das súas inquietudes, dos seus gustos e intereses no campo da diversión, do ocio, do seu tempo libre. Tentaremos poñer en común como o pasan, a que se dedican, qué ofertas e posibilidades teñen, como lles gustaría pasa-lo seu tempo libre, etc.

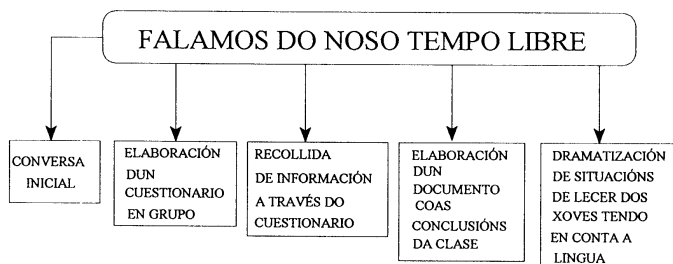
E así, partindo da súa propia experiencia, establecer unhas canles de comunicación e interacción entre o alumnado dentro da aula para despois, nun proxecto común, pasar a coñecer cales son os gustos e o xeito de divertirse doutros xoves da súa idade, ben sexa do seu centro ou de fóra. Partindo de toda esa información que por si mesmos van conseguir, realizar unha análise crítica e reflexiva das distintas formas de pasa-lo tempo libre. Aproveitando á vez para desenvolver diferentes técnicas de dinámica de grupos e a través delas potencia-lo uso da lingua oral, autoestimála, axudar á eliminación de pre-

xuízos en torno á lingua, se os houbese, e expresarse ante un auditorio na súa lingua, a galega.

Obxectivos didácticos

- Organizarse para conseguir un resultado de gran grupo coa colaboración de pequenos grupos.
- Fomenta-la comunicación e produción oral.
- Coñece-lo sentir da clase, as súas inquedanzas no terreo da diversión.
- Comunicar e poñer en común as distintas maneiras de pasa-lo tempo de lecer.
- Recoller información a través dun cuestionario.
- Coñecer como outras persoas da súa idade, de dentro e fóra do centro pasan o seu tempo libre.
- Extraer conclusións xerais dun traballo de busca e indagación con resultados de distintos grupos.
- Coñece-la lingua que se usa nas distintas actividades de lecer segundo o medio no que se desenvolven.
- Dramatizar situación do tempo de lecer dos propios implicados e mesmo situacións das que desexarían gozar.

O seu organigrama sería:

7.2. O ocio e o contorno

O ocio converteuse nun tema de actualidade con dimensión educativa, cultural, social, consumista e política, xa que as xeracións de hoxe dispoñen dun tempo libre que leva consigo novos problemas e necesidades socio educativas. ¿Que imos facer co tempo que nos sobra? ¿Que educación se precisa para ser capaz de ocupar axeitadamente o tempo dispoñible no presente e no futuro?

O incremento do tempo libre leva consigo o gran interrogante da súa ocupación. Ante esta crecente realidade convén que a escola planifique o seu labor educativo, preparando non soamente para o traballo senón forma-las novas xeracións considerando toda a vida da persoa. Dado que o tempo libre será unha parte importante da vida, a escola debe formar, educar e preparar tanto para o traballo como para o ocio.

Faise necesario que o ocio como tema de reflexión, estudo e análise, entre na escola para cuestionar un conxunto de actividades que ocupan hoxe quizais maioritariamente o tempo liberado dos nosos alumnos. Algunhas industrias do ocio propoñen ocios consu-

mistas masificados, manipulados, alienantes, pasivos, banais. A miúdo o tempo libre é un espacio baleiro, sen demasiado sentido, que hai que encher como sexa. O fácil é acudir ó que nos ofertan. As discotecas, as multinacionais da música, a televisión, o turismo comercializado, a industria da moda... necesitan por un lado unha reflexión en canto ó que son e nos aportan, necesitan ser estudados e analizados desde a escola baixo a dimensión multidisciplinar. Por outro lado o seu estudio, reflexión e análise debe permitir amplia-lo abano do ocio e darlle incluso unha dimensión alternativa que permita desmarcarnos do consumismo asfixiante e entrar nun ocio cunha dimensión moito máis ampla e humanizadora.

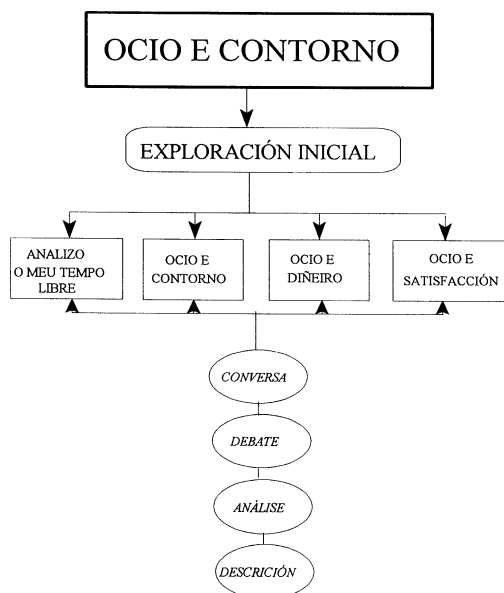
Xunto á discoteca están –estiveron sempre– as conversas, os faladoiros, as lecturas recreativas, as excursións, as viaxes organizadas, os xogos, as actividades lúdicas e deportivas, o coleccionismo, etc., como actividades e entretementos propios do tempo libre e realmente liberado.

Obxectivos didácticos

Os obxectivos programados nesta parte do traballo son unha orientación para quen vexa a necesidade de traballar este tema do ocio. Sinalámo-los seguintes:

1. Analiza-los tempos requiridos para cubri-las necesidades vitais e sociais do ser humano, as necesidades familiares e de diversión. Tempo ocupado, tempo libre e tempo liberado
2. Adquiri-lo concepto de ocio. Posibilidades de utilización do tempo de ocio
3. Analizar con visión crítica a oferta das actividades de ocio
4. Valora-las alternativas do ocio consumista.

Esquemáticamente sería:

7.3. Como gozar coa lectura dun libro

Entre as múltiples actividades que as persoas podemos realizar no noso tempo de ocio hai unha que merece especial atención: gozar coa lectura dun bo libro.

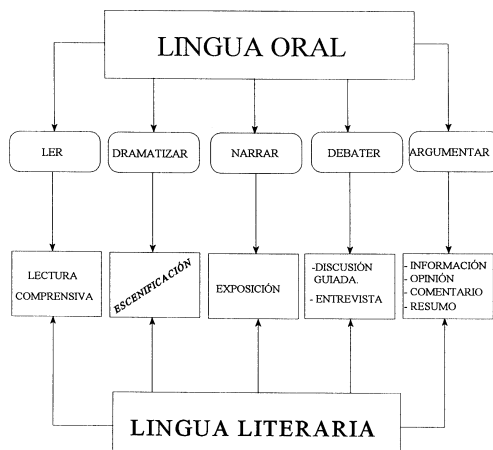
É evidente a importancia que a lectura ten na formación da personalidade humana e no desenvolvemento das capacidades intelectuais. Pero a habilidade lectora non é innata polo que é preciso deseñar estratexias que favorezan a súa aprendizaxe. Unha das funcións do educador no eido da animación á lectura consiste en esperta-la sensibilidade dos nenos e nenas cara ó libro.

Con este fin deseñáronse unhas actividades, todas elas relacionadas coa lingua oral, que teñen como obxectivo fundamental o de **crear, fomentar e estende-lo gusto pola lectura dun xeito individual e voluntario e que culmine nunha auténtica afección.**

Obxectivos didácticos

- Espertar nos alumnos e alumnas o interese pola lectura de obras literarias.
- Valora-la lectura dos libros como medio para coñecer outras culturas e formas de vida, como canle para a mellora da súa competencia lingüística e como base para a súa propia produción.
- Adquirir criterios propios para a selección de obras literarias.
- Expresar oralmente o contido dunha obra literaria atendendo á:
 - coherencia na exposición das ideas
 - vocabulario axeitado
 - coherencia do texto
 - ton de voz
 - ritmo
 - entoación
- Perfecciona-las técnicas das diferentes formas de comunicación oral na exposición dunha obra literaria: diálogo, debate, coloquio, narración, descrición e dramatización.

Este material propón as actividades sinaladas neste esquema:

7.4. Lecer e turismo

Hoxe en día vivimos nunha sociedade na que cada día aumenta o tempo de lecer. O número de persoas e industrias do sector servicios que se dedica a ofrecer alternativas para “gastar” o tempo de ocio crece en progresión xeométrica. Polo tanto, é necesario ofrecer estratexias para que os alumnos/as adolescentes poidan levar a cabo unha análise crítica de tódalas ofertas.

Os publicistas argallan anuncios moi tentadores que a prezos competitivos ofrecen paraísos de felicidade para o tempo de lecer... Pero fronte a estas opcións consumistas ofrecemos alternativas:

- *contextualizadas
- * baratas
- * ecolóxicas
- * educativas
- * deseñadas a gustos dos consumidores
- * interdisciplinares.

Toda acción na historia está situada nun espazo e nun tempo. E, a concepción destas variables fluctúa segundo as distintas sociedades que ó longo dunha visión diacrónica configuran as características das distintas culturas.

Para acercar ó alumno a un pasado histórico significativo propoñemos aproximar-nos:

- * ó Camiño de Santiago
- * ós balnearios.

Mais non podemos encher o noso tempo de ocio só pensando en divertirnos sen pensar nas consecuencias que o turismo ten sobre o medio ambiente e que conductas debemos desenvolver para levar a cabo un turismo consciente e responsable...

Para rematar consideramos que é mester fomenta-lo pensamento diverxente e aprender a observar como a división do tempo non é algo exclusivo da nosa cultura, senón que esta varía segundo os países do norte e do sur e con outras variables.

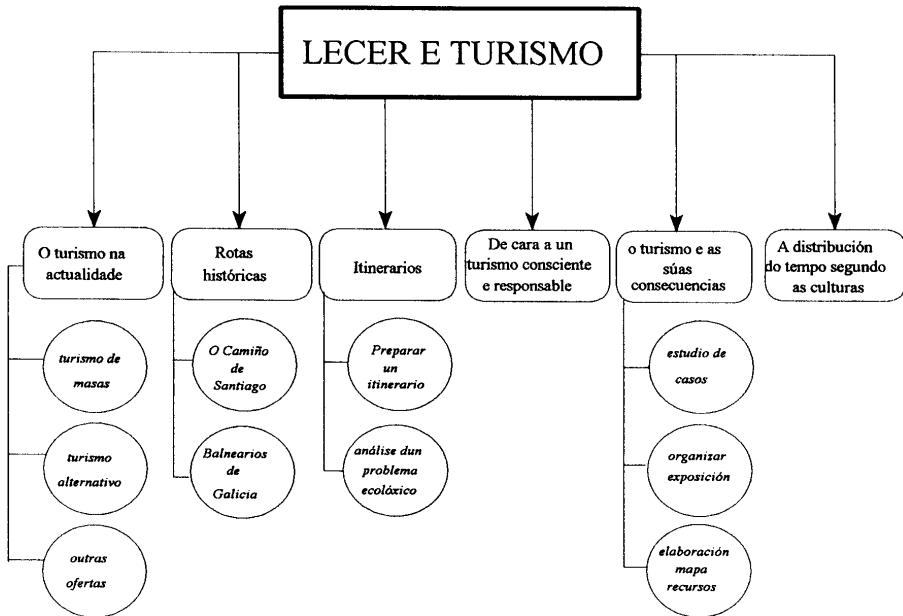
Estamos insertos nunha sociedade multicultural e isto debe ser enriquecedor.

Obxectivos didácticos

- Investiga-los lugares de Galicia que estean a sufrir-lo turismo de masas.
- Coñecer cales son as alternativas do turismo ecolóxico.
- Aproximarse a outras formas de turismo.
- Pescudar cales foron algúns dos hábitos “turísticos” ó longo da historia.
- Desenvolver un itinerario “ad hoc” para o grupo clase.
- Ofrecer outras saídas alternativas para desenvolver o espírito crítico dos alumnos.
- Aprender a buscar información en diferentes fontes.
- Ser capaz de interpreta-la información investigada e extraer conclusións que poidan incorporar a súa vida cotiá.

- Fomenta-la conciencia crítica sobre as condicións de vida que teñen rapaces da súa idade noutros países.
- Reflexionar sobre a división do traballo por sexos.
- Aproximarse á idea de que, moitas veces, a concepción do reparto do tempo nas distintas actividades ten que ver con motivacións económicas, culturais...

A proposta queda resumida no seguinte esquema:

8. A MODO DE CONCLUSIÓN

- a) Poñemos a disposición do profesorado de ESO un material no que se traballan os contidos da lingua e literatura a partir dun tema transversal.
- b) Pensamos que, neste momento en que se está a “falar” moito da normalización, é hora de pasar á “acción” con actividades planificadas de lingua oral como as que neste traballo se propoñen.
- c) Para que estas actividades interesen ós alumnos e alumnas é necesario partir das vivencias máis inmediatas e próximas, sendo o tempo de lecer un dos aspectos da súa vida cotiá que máis lles preocupa a elas e tamén á sociedade actual.
- d) Tamén tivemos en conta enriquece-lo coñecemento do noso patrimonio cultural que en moitas ocasións é algo descoñecido para o noso alumnado.
- e) É importante facer un acercamento ós problemas non só dende o punto de vista do tempo (perspectivas sincrónica e diacrónica), senón tamén do espacio (distintas

concepcións da realidade segundo as culturas). E todo isto contribúe a unha formación dende distintas perspectivas á hora de aborda-los problemas do contorno.

f) Coa lingua oral contextualizada no medio de desenvolvemento do alumnado tratamos de potenciar a súa creatividade e participación.

9. BIBLIOGRAFÍA

- ALONSO MONTERO, X. (1991): *Informes sobre a lingua galega*. Vigo: Ed. do Cumio.
- ARNAIZ, P. (1987): *Aprendizaje en grupo en el aula*. Barcelona: Graó.
- Cadernos de lingua* (1990–). A Coruña: Real Academia Galega.
- CASSANY, D. / LUNA, M. / SANZ, G. (1994): *Enseñar lengua*. Barcelona: Graó.
- CUERVO, M. / DIÉGUEZ, J. (1991): *Mejorar la expresión oral. Animación a través de dinámicas grupales*. Madrid: Narcea.
- FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ, M. A. / RODRÍGUEZ NEIRA, M. (coords.). (1994): *Lingua inicial e competencia lingüística en Galicia*. [A Coruña]: Real Academia Galega. Tomo I.
- GARCÍA CAEIRO, M. E OUTROS (1988): *Expresión oral*. Madrid: Alhambra..
- LUCINI, F. (1993): *Temas transversales y educación en valores*. Madrid: Anaya.
- MARTÍNEZ, S. / SANTOS BARBA, A. (1990): *Programación de actividades creativas de lengua y literatura*. Madrid: Escuela Española.
- MONTANER, P. / MOYANO, R. (1989): *¿Cómo comunicarnos? Del gesto a la telemática*. Madrid: Alhambra.
- PORTAS FERNÁNDEZ, M. (1991): *Lingua e Sociedade na Galiza*. A Coruña: Baía.
- RÁBADE PAREDES, X. (1991): *Recuperar a voz*. Vigo: Ed. do Cumio.
- REYZÁBAL, Mª V. (1993): *La comunicación oral y su didáctica*. Madrid: Muralla.
- RÍO, Mª J. DEL (1993): *Psicopedagogía de la lengua oral*. Barcelona: ICE/Horsori.
- RODARI, G. (1991): *Ejercicios de fantasía*. Barcelona: Aliorna.
- RODARI, G. (1991): *Gramática de la fantasía*. Barcelona: Aliorna.
- RODRÍGUEZ, F. (1976): *Conflicto lingüístico e ideoloxía en Galicia*. Monforte: Xistral.
- SIGUÁN, M. (1990): *Las lenguas y la educación para la paz*. Barcelona: ICE/Horsori.
- TOUGH, J. (1987): *El lenguaje oral en la escuela*. MEC.
- VV.AA. (1993): *El enfoque comunicativo de la enseñanza de la lengua*. Barcelona: Paidós.
- VV.AA. (1992): *Juegos de expresión oral y escrita*. Barcelona: Graó.
- XUNTA DE GALICIA (1991): *Exemplificacións didácticas*. Gabinete da Reforma Educativa. Tomo III. Santiago de Compostela.
- XUNTA DE GALICIA (1992): *Deseño Curricular Base de Lingua Galega e Literatura. Educación Secundaria Obrigatoria*. Santiago de Compostela.
- XUNTA DE GALICIA (1992): *Desenvolvemento curricular de Lingua Galega e Literatura. Secuencia de obxectivos e contidos. Educación Secundaria Obrigatoria*. Santiago de Compostela.
- ZUCCHERINI, R. (1992): *Cómo educar la comunicación oral*. Barcelona: Ceac.